

Telefoneren tijdens de “Belle Epoque” (1880-1914) in Antwerpen

Inleiding	2
Het telefoonnet in Antwerpen.....	2
Demonstraties van telefonie in de jaren 1880 in Antwerpen	2
De firma “la Compagnie Belge du Téléphone Bell” op de Melkmarkt ...	4
Organisatie	4
Het gelijkvloers: een standingsvolle winkel	5
Hoe werd de telefoon georganiseerd?.....	9
Inleiding.....	9
De organisatie.....	9
De bedrading	9
Het netwerk.....	9
De telefonistes	10
De klandizie.....	10
Abonneekosten.....	10
De abonnees	11
De toestellen.....	11
De “groote brand” van 29/10/1907 in de telefooncentrale.....	13
Situatieschets	13
De pompiers rukken uit.....	14
Een waar spektakel	15
Men maakt de balans op.....	15
Bronnen	21

Illustraties

<i>illustratie 1: Demo op de wereldtentoonstelling 1885: concert uit Brussel doorgezonden via telefoonlijnen</i>	<i>2</i>
<i>illustratie 2: “Orchestrion” van Keyserlei naar Van Dyckkaai doorgezonden....</i>	<i>3</i>
<i>illustratie 3: Telefoonbekabeling van de centrale op de Melkmarkt.....</i>	<i>4</i>
<i>illustratie 4: Melkmarkt omstreeks 1890.....</i>	<i>4</i>
<i>illustratie 5: Telefoonjuffrouwen aan het werk.....</i>	<i>5</i>
<i>illustratie 6: J.N. Colard & Cie voor de tijd van telefonie (+/-1880).....</i>	<i>5</i>
<i>illustratie 7: J.N. Colard & Cie: kleding overal te lande</i>	<i>6</i>
<i>illustratie 8: Tietz op de Meir (vanaf 1901).....</i>	<i>6</i>
<i>illustratie 9: Reclame Leonhard Tietz.....</i>	<i>8</i>
<i>illustratie 10: Telefoongebruikers op 31/12/1904 in België.....</i>	<i>9</i>
<i>illustratie 11: Telefonistes omstreeks 1900.....</i>	<i>10</i>
<i>illustratie 12: Typisch wandtoestel ATEA, begin 20^{ste} eeuw.....</i>	<i>11</i>
<i>illustratie 13: Typisch wandtoestel BTMC, begin 20^{ste} eeuw.....</i>	<i>11</i>
<i>illustratie 14: Ericsson “Belle Epoque” toestellen, in licentie gebouwd.....</i>	<i>12</i>
<i>illustratie 15: Een voorbeeld van “calorifère” van rond 1900</i>	<i>13</i>
<i>illustratie 16: Brandweer rapport dd 30/10/1907</i>	<i>14</i>
<i>illustratie 17: Foto’s van de uitgebrande telefooncentrale op de Melkmarkt... </i>	<i>16</i>
<i>illustratie 18: Foto’s van de uitgebrande telefooncentrale (deel 2)</i>	<i>17</i>
<i>illustratie 19: Foto’s van de uitgebrande telefooncentrale (deel 3)</i>	<i>18</i>
<i>illustratie 20: Ongenoegen in de pers over de brand</i>	<i>19</i>
<i>illustratie 21: Alternatieve telefoon van een privé maatschappij.....</i>	<i>20</i>

Inleiding

In de “belle époque” periode was in Antwerpen telefonie nog “manueel”. Men nam de hoorn af, draaide aan de zwengel, en vroeg de bestemming aan bij de telefoniste van dienst.

Het telefoonnet in Antwerpen

Alexander Graham Bell kreeg zijn octrooi op de telefoon in 1876. Weldra zou de nieuwe uitvinding de wereld veroveren. Na een periode van import van telefoontoestellen en centrales vanuit de USA naar België, kwam men tot de vaststelling dat de productie goedkoper lokaal kon gebeuren, en men richtte in Antwerpen in 1882 de *Bell Telephone Manufacturing Company*¹ (=BTMC) op, die weldra zowel in binnen- en buitenland zijn klandizie had.

Tien jaar later, in 1892 zou de oprichting van ATEA² volgen, toen beter bekend onder de naam “*Antwerp Telephone and Electrical Works*”.

Demonstraties van telefonie in de jaren 1880 in Antwerpen



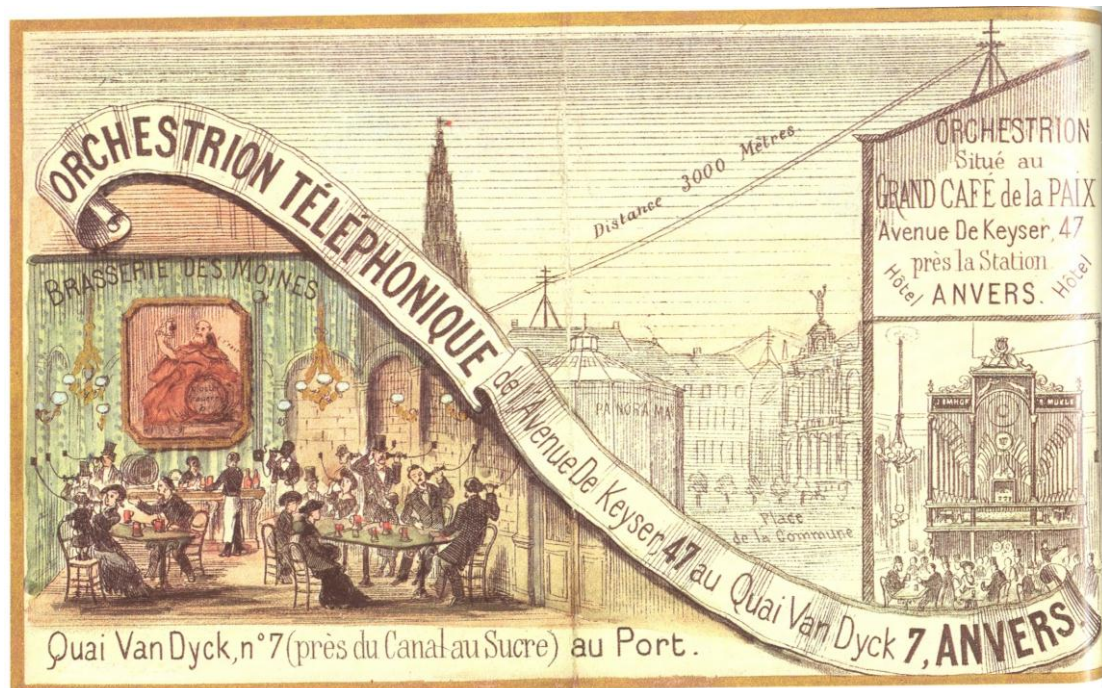
illustratie 1: Demo op de wereldtentoonstelling 1885: concert uit Brussel doorgezonden via telefoonlijnen

Telefonie was een nieuwe uitvinding, en men wou dit aan het grote publiek demonstreren. Op de wereldtentoonstelling van Antwerpen in 1885 gaf men demonstraties van telefonie: een concert vanuit Brussel werd via telefoonlijnen naar Antwerpen doorgezonden³.

¹ Achtergrondinformatie: zie <http://www.bobsoldphones.net/Pages/BTMC/BTMCHistory.htm>

² Achtergrondinformatie: zie http://www.kulentuur.be/ateamuseum/atea_english.htm

³ Voor de technuten: hiervoor werden telegraaflijnen gebruikt, waarop met het zgn “systeem van Rysselberghe” telefoonverkeer over telegraaflijnen mogelijk werd.



illustratie 2: "Orchestrion" van Keyserlei naar Van Dyckkaai doorgezonden
 Bron: Boek Bell Telephone Manufacturing Company 1882-1982.

Er was ook een *bijdehandse caféhouder* op Keyserlei, eigenaar van café de la Paix, die ook nog een etablissement had op de Van Dyckkaai. Op de Keyserlei had hij een mechanisch dansorgel, dat "Orchestrion" werd genoemd. Via een telefoonlijn werd de muziek doorgezonden naar de "Brasserie des Moines", waar luisteraars konden volgen via een hoorn.

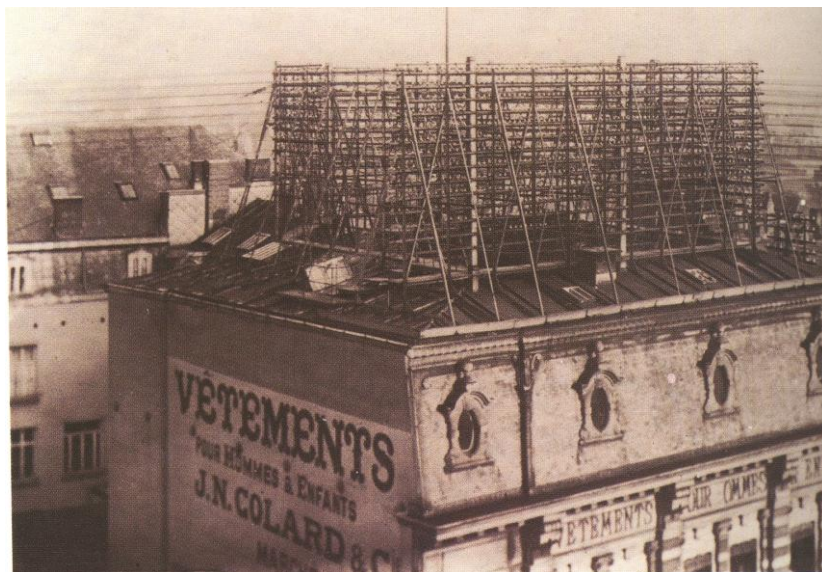
In **de Nieuwe Gazet** van 1 november 1907 werd hieraan herinnerd:

"In het café de la Paix op de Keyserlei, was de groote aantrekkelijkheid een reusachtig orgel, een zoogenaamd orchestrion, dat, met trommel en gross-caisse en alles, brokken ten beste gaf uit de opera's die dan in de mode waren. Lang nu was de telefoon nog niet ingevoerd of den heer Heye kwam tot het idee, de klank van zijn orchestrion op De Keyserlei op te vangen in een hoorn lijk er op de fonografen staan, en hem bij middel van een telefoontoestel over te zenden naar het koffiehuis op de Werf.

En daar kon men dan, vooral den Zondagnamiddag immer een dozijn menschen, met verrukking op het gelaat, zien zitten met een horentje aan het oor, en vele dozijnen die geduldig soms uren lang de kans afwachtten om ook eens een van die horentjes te pakken te krijgen".

De firma “la Compagnie Belge du Téléphone Bell” op de Melkmarkt

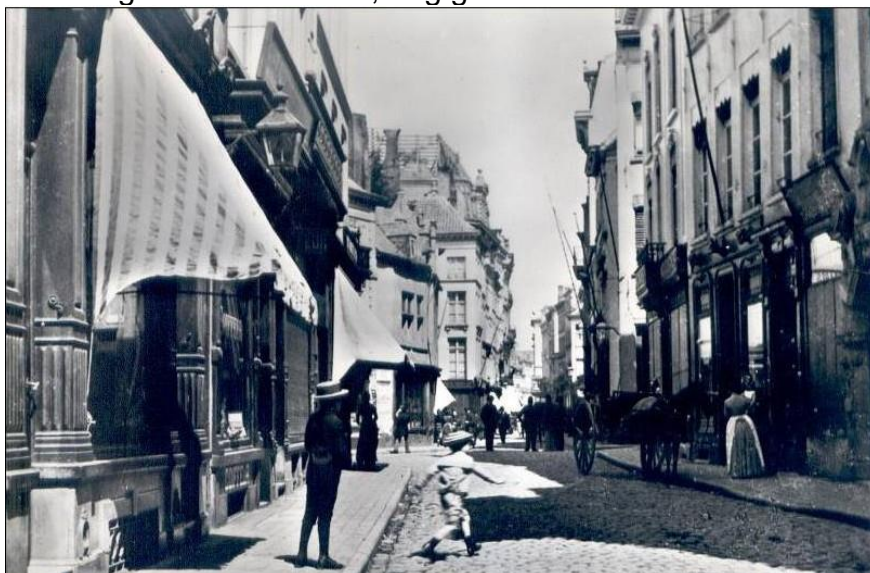
Organisatie



*illustratie 3: Telefoonbekabeling van de centrale op de Melkmarkt
bron: Boek Bell Telephone Manufacturing Company 1882-1982.*

In de eerste jaren (vanaf 1883) werd de telefoondienst georganiseerd door privé firma's, daar de staat- die wel telegrafie organiseerde- geen brood zag in telefonie. In Antwerpen was er zo een concessie verleend aan “la Compagnie Belge du Téléphone Bell”.⁴

Van elke abonnee werd een draadpaar naar de telefooncentrale gebracht. Uit een foto van 1885 zien we dat de bekabeling langs het dak binnenkwam, een woud van draden en palen. In *illustratie 6* zien we hetzelfde pand voor de invoering van de telefonie, nog geen kabels.



*illustratie 4: Melkmarkt omstreeks 1890
Het huis achteraan links heeft de telefoon“constructie” op het dak.*

⁴ Die zelf eigenlijk een dochter was van de Amerikaanse maatschappij “International Bell Telephone Company”, opgericht door de schoonvader van Graham Bell in New York.

Die privé onderneming had haar telefooncentrale gevestigd op de Melkmarkt, boven de **kledingswinkel Colard**. Ook een postkaart van de Melkmarkt van omstreeks 1890 geeft aan dat er op dit huis bekabeling toekwam, zie *illustratie 4*. In de centrale stonden “tafels”, waar men verbindingen kon opzetten met stekkers en kabels. Overdag werden ze bediend door telefoonjuffrouwen, maar na 21.00 uur werd hun job overgenomen door mannen.

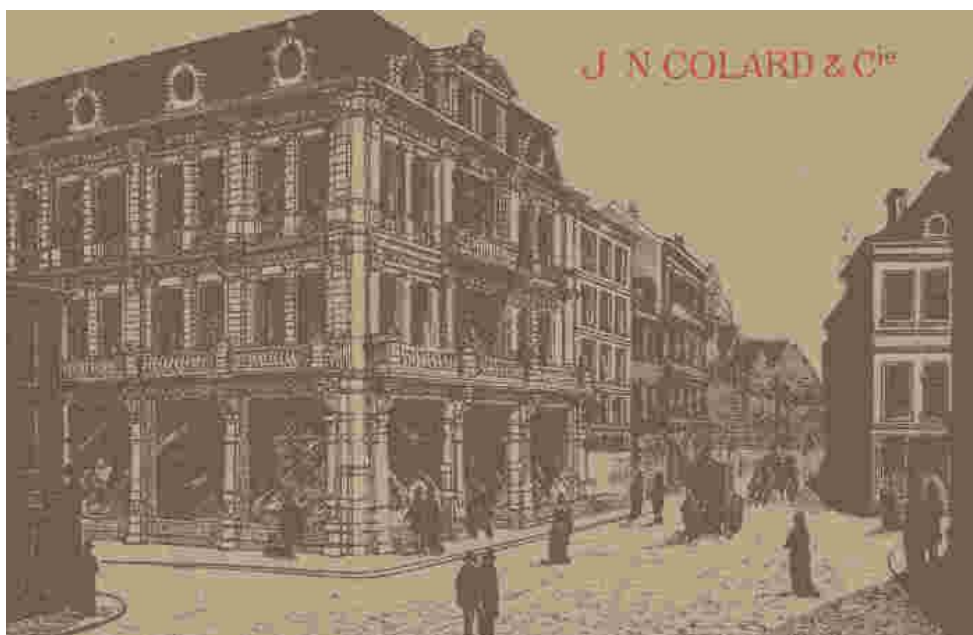


illustratie 5: Telefoonjuffrouwen aan het werk

Bron: atea archief

Het gelijkvloers: een standingsvolle winkel

J.N. Colard & Cie



illustratie 6: J.N. Colard & Cie voor de tijd van telefonie (+/-1880)

In dit pand was in de jaren 1880 op de benedenverdieping de kledingwinkel J.N Colard, gespecialiseerd in “*vêtements pour hommes et enfants*”, gevestigd. Er was ook een gelijknamige zaak in het Brusselse. De postkaart van *illustratie 6* dateert duidelijk van voor de periode van telefonie.



illustratie 7: J.N. Colard & Cie: kleding overal te lande

Leonhard Tietz



Omstreeks 1897 kwam er een vestiging van de Duitse grootwarenhuisketen “Leonhard Tietz” op de locatie.

illustratie 8: Tietz op de Meir (vanaf 1901)

Dit bedrijf volgde de trend, die van pakweg halfweg de jaren 1800 in Frankrijk was ingezet. Door de industriële revolutie was er een kapitaalkrachtige burgerij ontstaan. Handige handelaars zochten al snel naar mogelijkheden om deze nieuwe elite exclusieve koopwaar in een exclusieve omgeving aan te bieden⁵. Men behaalde ondanks kleine winstmarges per artikel toch grote winsten. De periode van de 1880's tot zowat de eerste wereldoorlog vormde de *hoogdagen van deze rijk gedecoreerde en uiterst indrukwekkende grootwarenhuizen*. Ze werden beschreven als *kathedralen van de verkoop*, en hadden de allures van paleizen en rijke tempels.

⁵ Bron: artikel van Benoit Vanhees “*Winkelen in stijl in de Belle Epoque: Grands Magasins Leonhard Tietz, Antwerpen*” op <http://www.retroscoop.com/maatschappij.php?bt=Lees+meer&artikel=125>

In Duitsland besloot de **Joodse handelaarsfamilie Tietz** dezelfde concepten in te voeren, en met succes. Na tientallen grootwarenhuizen in eigen land, werd ook aan buitenlandse expansie gedacht.

Zo kwam er ondermeer in Antwerpen een **filiaal van Leonhard Tietz** in 1897 op de Melkmarkt 10-12⁶. In 1901 werd een grotere winkel geopend op de Meir⁷, maar ook het pand op de Melkmarkt bleef open als bijhuis, zie ook *illustratie 9*.

De Tietz winkel deed goede zaken, en in 1908 kreeg het er een mooie buur bij: de stadsfeestzaal!.De zaken gingen goed, en er was expansie in de Belle Epoque periode. Tot de eerste wereldoorlog roet in het eten kwam gooien. Na de eerste wereldoorlog kwam voor de Joods-Duitse familie Tietz de kater. Omdat de Duitse invasielegers zo'n spoor van vernieling hadden getrokken in ons land, werden alle goederen van Duitsers in België onder sekwestering geplaatst. Dit gold ook voor de verschillende winkels van Leonhard Tietz. De Belgische staat verkocht ze in 1920 aan de familie Bernheim, de stichters van de Innovation.

De Tietz eigendommen werden in het Nazi Duitsland van de jaren 1930 verbeurd verklaard, maar kwamen na een lange tocht uiteindelijk terecht in de Kaufhaus keten, die in 2001 op zijn beurt de Innovation overnam⁸. De cirkel was rond!

⁶ De uitbater van deze zaak heette niet Colard, maar P. Demesmaeker volgens het adresboek van Antwerpen 1877-1878, zie <http://de-wit.net/bronnen/antwerpen-adresboek-1877.htm>

⁷ waar in 2012 de Innovation is

⁸ Ook dat komt uit het genoemde artikel van Benoit Van Hees

Op het tweede verdiep

Op het tweede verdiep

Eenige fabrieksprijzen tot groot voordeel mijner klanten

Lavabogarnituur, vorm vierkant, versierd nieuw en met goud, 4 versch. vers. in pl. van 20 en 18 aan fr. 15

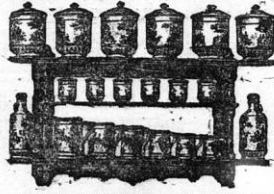
Groentenkommen
met deksel
van
2.95
aan
1.45

0.95
Seepkommen 5
middelmattige
grootte
zonder gebreken

Etageren in hout
10 % teruggave
8.95 7.25 6.95 4.05
4.65 3.45 2.65 1.65

Etageren versierd
Met 12 potten, 2 flesschen,
2 zout potten, 1 plot rol, 1
vleesch plank, 6 melk potten, 1
urwerk, enz.
in plaats van 48.00 fr. aan **35.00**

Etageren versierd
porceleins potten
14 stukken fr. **10.45**



VOLLEDIGE ETAGEREN met 12 potten en 2 flesschen van af **4.95**

Keuken garnituren
12 potten, 2 flesschen

Rond, gedrukt
in plaats van 6.10 aan **4.95**

Victoria, roos of blauw
in plaats van 7.95 aan **6.45**

Delft, in plaats van 7.95 aan **6.45**

Vierkant, bloemen
in plaats van 8.25 aan **6.75**

Victoria, goud
in plaats van 9.28 aan **7.25**

Vierkant, goud
in plaats van 13.30 aan **11.25**

Décor muguets
in plaats van 34.25 aan **16.00**

TASSEN 49
met soucoupe
gedrukt
uitgezochte vers.

0.20

0.45
voor de
WITTE
KOFFIEPOTTEN
middelmattige grootte

Tafelservies

Gedrukte Faience
77 stukken

24.95



Tafelservies

Gedrukte Faience
77 stukken

24.95

Emailé

KOFFIEPOTTEN, form. Leige
vervaard met goud

Waarde 2.45 aan **1.45**

KEGELVORMIGE KOFFIEPOTTEN, wit

16 14 12 10 8 6 tassen

1.95 1.75 1.45 1.15 0.95 0.75

BIERPOTTEN, wit

2 liter 1 liter

1.10 0.95 0.80 0.70

3/4 1/2

0.60 0.45

Naaimachines

Gewaarborgd een jaar
van vervaardiging



Een der meest
gekende merken

RECHT SPOEL
85 fr. 95 fr.
1 schuif 2 schuiven
met kofferke

SLINGEREND SPOEL
125 fr.
3 schuiven, met kofferke

MIDDEN SPOEL
135 fr. 155 fr.
2 schuiven 3 schuiven
met kofferke

Verscheidene

PETROLSTOOPEN

5 4 3 2 1 liter

0.85 0.60 0.50 0.40 0.35

GEEMAILLEERDE WASHKOMMEN
in plaats van

3.50 3.60 3.25 2.95 2.45 2.15 1.95 1.75

3.15 2.95 2.75 2.45 2.05 1.85 1.55 1.50.

BIERSTOOPEN

4 liter, in glas **0.30**

BIERSERVIEZEN
glas, versierde bloemen, 1 deksel
en 8 potten 4.80

Alleheiligen, zulle de magazijnen open blijven tot 1 uur

Laatsten dag voor de bons der fotografien

LEONHARD TIETZ

Antwerpen, Meirplaats
Bijhuis:
Nolmarkt, 10-12

illustratie 9: Reclame Leonhard Tietz
Bron: De Nieuwe Gazet, 31 oktober 1907

Hoe werd de telefoon georganiseerd?

Inleiding

Op het internet hebben we een document⁹ gevonden, waar men, in opdracht van het Canadees parlement wereldwijd een onderzoek deed naar hoe telefonie in alle mogelijke landen was georganiseerd. Hier kan men ook zien hoe in België het telefoonnetwerk in 1905 was uitgebouwd. Dat is de voornaamste bron voor onderstaande tekst.

De organisatie

In eerste instantie werd – zoals reeds hoger vermeld – door de staat in begin jaren 1880 een concessie verleend aan privé firma's om de telefoon te organiseren. Bij het verstrijken van deze concessies in 1893 nam de staat¹⁰ de netwerken over, zo ook in Antwerpen.

	Aantal personen	Telefoon aansluitingen	%
België	7.074.910	24.104	0,34%
Brussel	655.000	7.605	1,16%-
Antwerpen	412.000	4153	1,01%

illustratie 10: Telefoongebruikers op 31/12/1904 in België

Zoals te verwachten was het telefoongebruik in de grotere steden beduidend hoger dan het nationaal gemiddelde.

De bedrading

Daar waar de gebruikers in het begin maar met één draad verbonden waren (*voor de andere 'draad' werd de aarde gebruikt*), waren einde 1904 de meesten met een dubbele draad verbonden met de centrale.

Op dit tijdstip was in België ongeveer twee derde van de bedrading via *luchtlijnen*, en één derde *ondergronds*. Hoe de situatie in Antwerpen was, hebben we niet kunnen controleren. Aan de foto's te merken hadden in de sinjorenstad luchtlijnen nog de voorkeur.

Het netwerk

In een stad stond principieel een telefooncentrale op één locatie. Hier konden oproepen worden ontvangen met bestemming **binnen** dezelfde telefooncentrale, maar ook met bestemming in een **andere** telefooncentrale, in een andere stad.

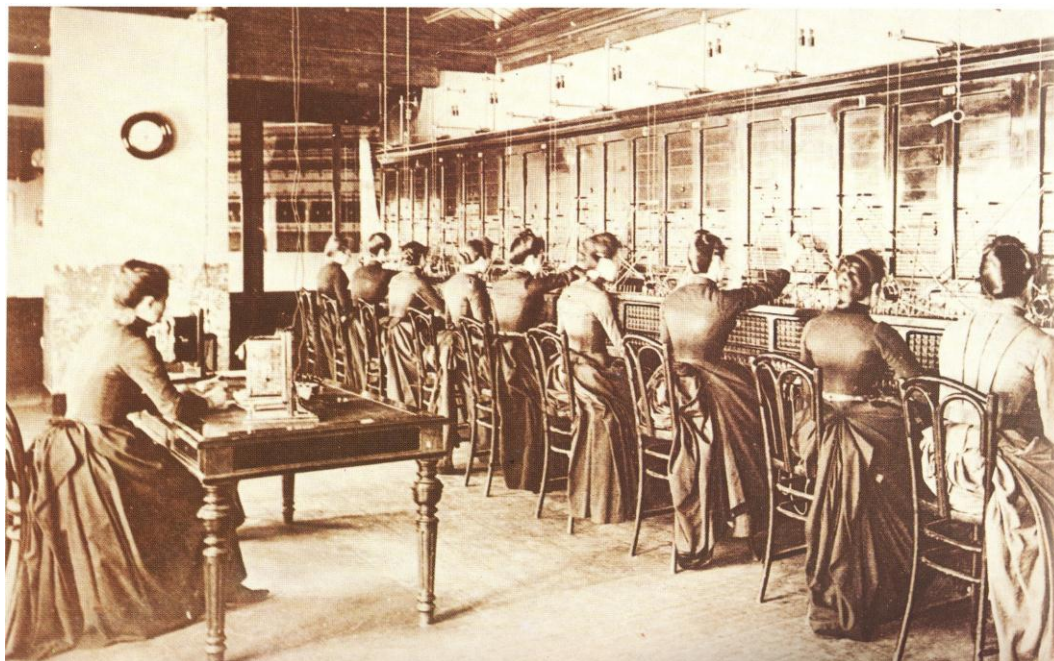
Grotere steden hadden naast de hoofdtelefooncentrale ook nog hulpcentrales zodat de trafiek (en de bedrading) kon verdeeld worden. Voor zover kon nagegaan worden **had Antwerpen in 1905 maar één telefooncentrale**, deze op de Melkmarkt, waar in 1907 ongeveer 5000 abonnees waren op aangesloten.

⁹ zie <http://ia700208.us.archive.org/23/items/hcc60190500uoft/>

¹⁰ Via het Ministerie van Spoorwegen, Post en Telegrafie

De telefooncentrale werd handmatig bediend. In een stad zoals Antwerpen was 24 uur per dag telefoneren mogelijk, de centrale was continu bemand¹¹.

De telefonistes



illustratie 11: Telefonistes omstreeks 1900.

Bron: Boek Bell Telephone Manufacturing Company 1882-1982.

In Antwerpen waren er een 100 tal “telefoonjuffers” zoals men ze noemde actief. Ze kregen een training “on the job”, en na een stageperiode werden ze erkend als “commis d’ordre”. Een dergelijke welopgeleide dame verdiende in 1905 minimum 1000 BEF op jaarbasis, door jaren dienst kon dit oplopen tot meer dan 2200 BEF. Ze kon doorgroeien tot “surveillante”, met maximum loon van 2600 BEF.

Een telefoniste met 30 jaar trouwe dienst, die al 6 jaar het maximum loon verdiende kon nog opklimmen tot 2800 BEF per jaar.

Er waren ook een beperkt aantal mannelijke collega’s, die vooral voor nachtdienst werden ingeschakeld. Zij kregen een maximum loon van jaarlijks 3000 BEF, doch konden in tegenstelling tot hun vrouwelijke collega’s doorgroeien tot een hogere loonklasse. De gelijkschakeling van lonen voor mannen en vrouwen was in 1905 duidelijk nog dode letter!

De klandizie

Abonneekosten

Een abonnee in Antwerpen betaalde een **vast bedrag van 250 BEF** voor een jaar, voor een maximum afstand van 3 km van de centrale. Hier was zowel huur van de apparatuur als de kost van een onbeperkt aantal lokale gesprekken inbegrepen.

Voor interzonale gesprekken betaalde men per gesprekseenheid 1 BEF. Een gesprekseenheid duurde 5 minuten. Tijdens piekuren, zoals de openingstijden van de beurzen, werd een toeslag gevraagd.

¹¹ In kleinere gemeenten was het dikwijls enkel overdag.

Men kon ook een ‘abonnement’ nemen op interstedelijke verbindingen, waarin een maximaal aantal minuten per maand werden afgesproken. Er was ook mogelijkheid tot internationaal bellen, zeker met de buurlanden. De telefoon en de installatie bleven eigendom van de telefoonmaatschappij, en er werd *geen installatiekost* aangerekend.

De abonnees

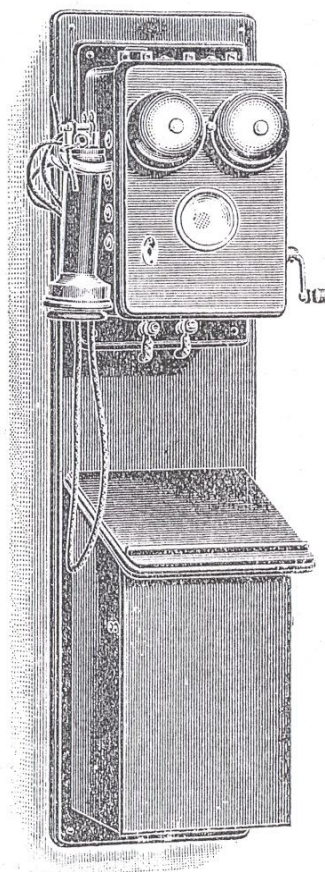
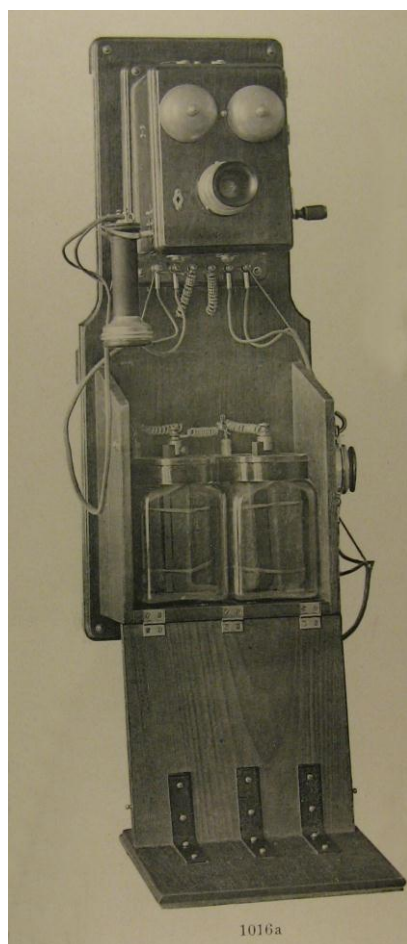
Als we zien dat een telefoonaansluiting **250 BEF kostte op jaarbasis**, is dat ongeveer een *kwart van het jaarinkomen van een telefoniste*. Een telefoon thuis was dus voor de meesten onbereikbaar.

In een kosmopolitische stad zoals Antwerpen waren abonnees (of “*abonneten*” in het taalgebruik van die tijd) meestal

- **bedrijven** (al dan niet verbonden met de haven),
- **openbare diensten** zoals politie en brandweer, en
- personen uit de **hogere beroepsklasse** zoals notaris of dokter.

(Ik dacht dat het MAS een telefoonboekje had uit 1912, moet ik misschien eens navragen).

De toestellen



illustratie 12: Typisch wandtoestel ATEA, begin 20^{ste} eeuw

Bron: ATEA catalogoog van begin 20^{ste} eeuw

illustratie 13: Typisch wandtoestel BTMC, begin 20^{ste} eeuw

Bron BTMC catalogoog van begin 20^{ste} eeuw

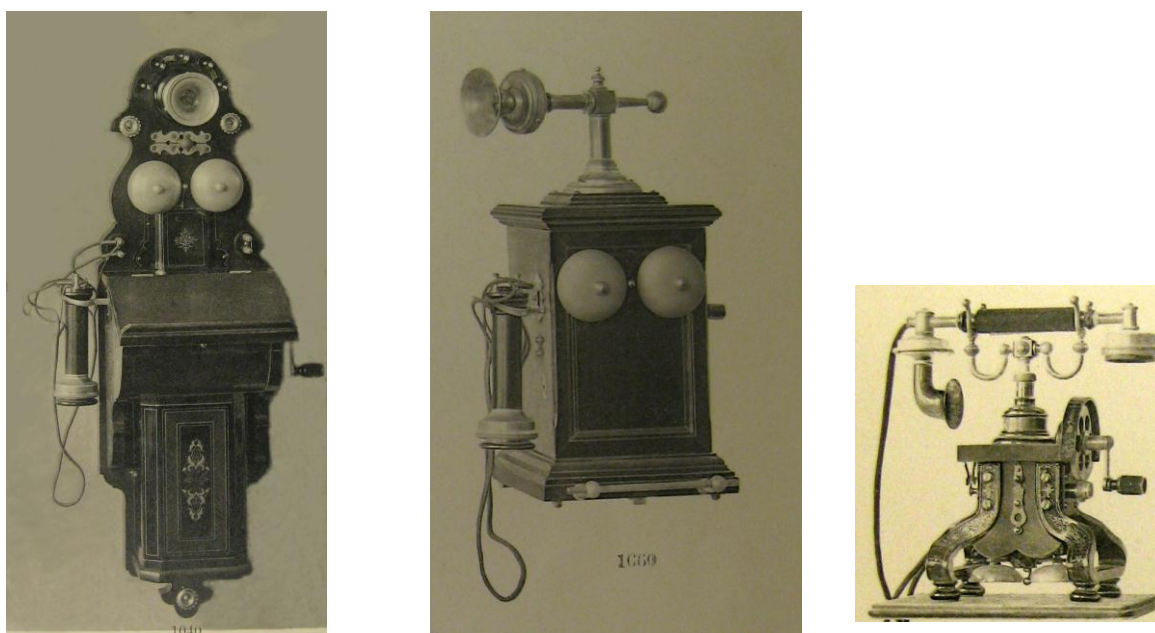
In Antwerpen werden “gewone” muurtoestellen geleverd gefabriceerd door *Bell Telephone Manufacturing Company* of de *Antwerp Telephone and*

Electrical Works, twee lokale fabrikanten. In het toestel zat ook een batterij om de gesprekscircuit te voeden¹². Die batterij vergde regelmatig onderhoud. Naast deze toestellen die door de telefoonmaatschappij werden geleverd voor communicatie met de buitenwereld, waren er ook heel wat bedrijven die een **puur intern telefoonsysteem** (intercom) hadden, zonder verbinding met de buitenwereld.

Ook bij de rijkere burgerij was er een vorm van **huistelefonie**, die communicatie binnenshuis mogelijk maakten, bv tussen “madam” en de meid. De vormgeving van die toestellen gaf aan dat men mikte op een publiek van de hogere klassen, het lijken meer meubels. De Zweedse telefoonfabrikant Ericsson was Europese trendsetter van dergelijke toestellen. Zowel het Antwerpse Bell Telephone Company (BTMC) als ATEA bouwden deze telefoontoestellen onder licentie. Enkele voorbeelden in *illustratie 14*.

Een telefoontoestel zoals hieronder kostte orde van grootte 70 BEF anno 1900. Eén voor binnenshuisgebruik tussen de 20 en 30 BEF¹³. Als je dat vergelijkt met het uurloon van 0,27 BEF van een ongeschoolde metser in die periode, dan begrijpt men dat telefonie voor die gewone werkkraft “*geen spek voor zijn bek*” was¹⁴.

Doch een verregaande studie van deze vormgeving en kost valt buiten het kader van dit onderzoek.



illustratie 14: Ericsson “Belle Epoque” toestellen, in licentie gebouwd Zowel door BTMC als ATEA

Het rechtse toestel had de bijnaam “Eiffel tower” of “skeleton” telefoon¹⁵.

Bron: ATEA catalog van voor WO I.

¹² In Brussel, Gent en Luik maakte men gebruik van een centraal batterijsysteem, waarbij de gesprekscircuits gevoed werden vanuit de centrale. Dit nieuwere systeem maakte het onderhoud gemakkelijker.

¹³ Bron: ATEA pricelist van rond 1900.

¹⁴ Bron: <http://www.vub.ac.be/SGES/scholliers1.html> , tabel 2 uurloon van een ongeschoolde metselaar (man) 1898-1907

¹⁵ Voor achtergrondinformatie, zie <http://www.bobsoldphones.net/Pages/Skeletal/Skeletal.htm>

De “grote brand” van 29/10/1907 in de telefooncentrale.

Situatieschets

Op 28 oktober 1907 werd na 21.00 uur in de telefooncentrale op de Melkmarkt de dienst uitgemaakt door twee mannelijke bedienden, namelijk de 65 jarige G. Pauquet en de 20 jarige P. Van Bestem.



Gedurende de weken vooraf had men al problemen gehad met de calorifère¹⁶. Dit was een centraal-verwarmingssysteem *avant la lettre*. Op de tweede verdieping van het gebouw stond de oven, en met een buizensysteem werd de derde verdieping, waar de telefooncentrale stond, verwarmd.

illustratie 15: Een voorbeeld van “calorifère” van rond 1900

Dit toestel werkte de weken voordien erg slecht, zodat het management verbod had opgelegd dit toestel nog te gebruiken. Vermoedelijk wilde men hier niet teveel meer investeren, daar een verhuis reeds verschillende jaren op til was.

Wanneer het dan koud was geworden, en men onmogelijk zonder verwarming kon werken, had de baas schoorvoetend toegegeven de verwarming terug aan te steken, maar “men moest voorzichtig zijn” Op maandag 28 oktober 1907 hadden de twee genoemde bedienden de calorifère nog opgepookt, maar door de hogere te-

lefoontrafiek op de latere avond hadden ze het toestel uit het oog verloren. Met alle gevolgen vandien. Enkele uren later zag eerst de jonge bediende enkele vlammen.

Uit het Handelsblad van 29 oktober 1907, vinden we volgende lyrische beschrijving:

“Ook waren gisteren avond voor middernacht de bedienden nog eens naar den oven gaan zien en hadden hem, naar ’ t schijnt, zelfs willen uitdooven, daar het ding hun niet aanstond. Doch nu trok hij gelijk een schouw en kort daarop kwamen de telefoonberichten voor de nacht gazetten, en nu hadden Pauquet en Van Besten wel wat anders te doen dan naar ovens te zien. Rond halfeen bemerkte de bediende P. Van Besten, aan tafel één – aan de zijde der Melkmarkt – een rood vlammetje, dat weldra een vlam werd, en toen aanleiding gaf tot verschillende vlammen.

¹⁶ . <http://fr.wikipedia.org/wiki/Calorif%C3%A8re> geeft meer detail.

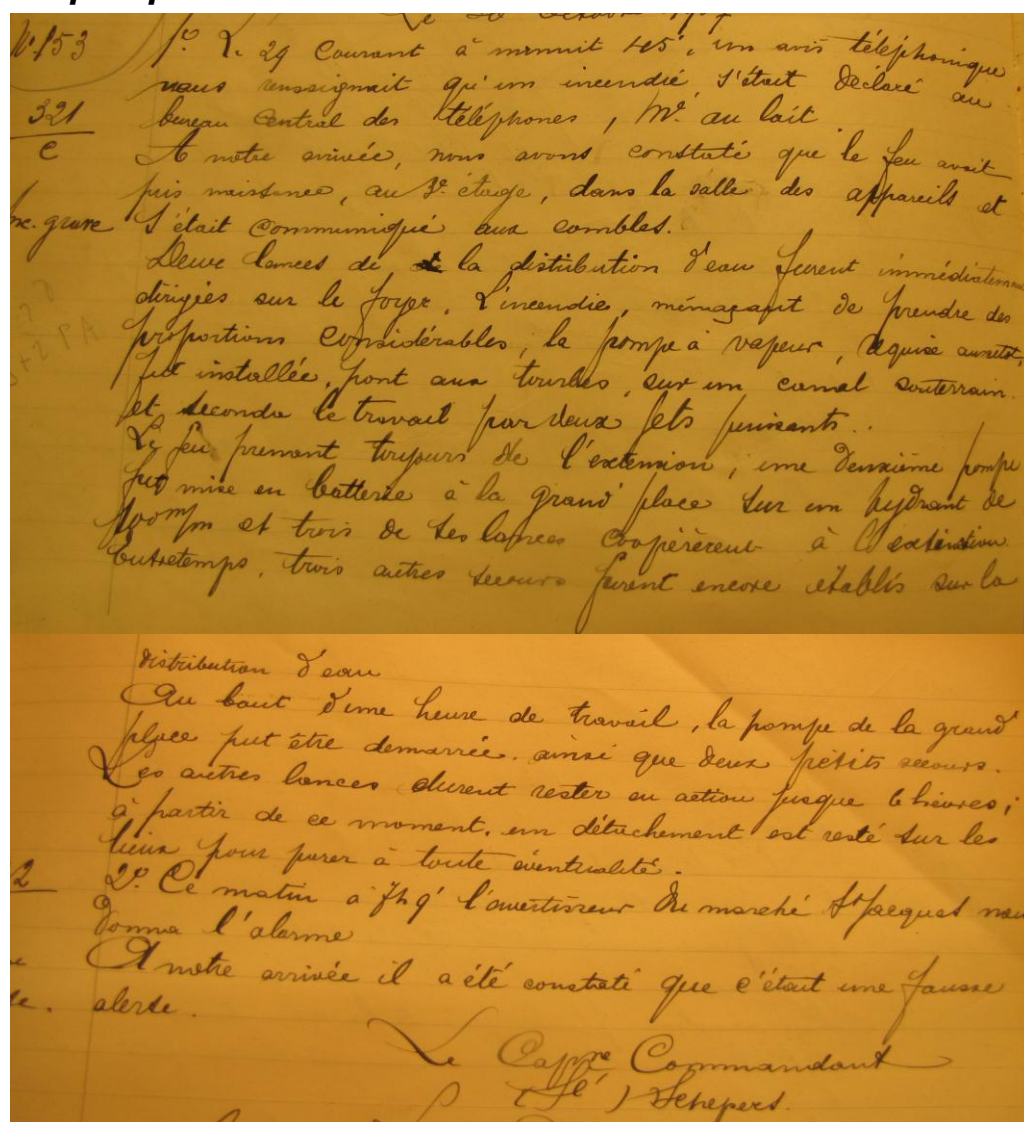
Hij liep naar de spuitdarmen die in de nabijheid hingen, doch kreeg geen goede waterstraal ermee; daarna stortte hij de uitdoovingstoestellen over de brandende tafel, maar het vuur greep meer en meer om zich heen en weldra was de kabelkamer maar één vuurpoel.

Geen wonder, het was al brandwaar dat er voorhanden was, en een stekske in een hoop krollen zou niet sneller vuur hebben verwekt.

Volgens de Métropole zou men zelfs de uitdoovingstoestellen niet hebben kunnen bezigen, aangezien ze in een gesloten kas bevonden. Wij kunnen moeilijk aannemen dat het bestuur zich aan zoo verregaande onvoorzichtigheid – of nalatigheid – hebben plichtig gemaakt.

(...)De kooetsjoek, de eikenhouten bekleeding, het dak, de zink waren eene al te gemakkelijke prooi voor het vuur. “

De pompiers rukken uit



illustratie 16: Brandweer rapport dd 30/10/1907

bron: chronologisch register van brandverslagen (periode 1904-1908), Sint Felix Archief, ref MA # 4848/1.

De pompiers werden telefonisch¹⁷ verwittigd om 0:45, ze rukten uit per “automobiel”. Ter plekke stelden zij vast dat de **zaal met de apparatuur** in

¹⁷ Ironisch genoeg ging dat nog op dat ogenblik!

lichterlaaie stond, en dat het vuur zich verspreidde op het dak aan de telefoonpalen en draden. Zij zagen de ernst van de situatie in, en sleurden groot materieel aan.

Zo installeerden ze meteen een **stoompomp** op de Torfbrug, om daar water uit de rui te pompen. Ook op de Grote Markt werd er water uit de rui gehaald, en daarnaast had men ook nog 3 lansen op de reguliere waterleiding aangesloten.

Eerst en vooral heeft men de portier van het gebouw en zijn 5 kinderen, die op de bovenste etage sliepen, moeten ontzetten. Nadien was er zoveel rookvorming, dat men niet aan of omtrent het gebouw kon. Blussingswerken werden uitgevoerd vanuit de naburige gebouwen en van op ladders.

Een waar spektakel

Het verhaal van de brand ging – letterlijk en figuurlijk – als een lopend vuurtje rond, en meteen waren massa's kijklustigen in de buurt.

Telefoondraden vielen naar beneden, en veroorzaakten kortsluiting op de bedrading van de trams, wat gensters veroorzaakte. Om veiligheidsredenen werd de elektriciteit van het tramnet afgekoppeld. De kroonlijst donderde naar beneden. Het magazijn Tietz op het gelijkvloers bleef gespaard, maar had wel veel waterschade.

Omstreeks 6 uur in de ochtend had men de brand onder controle. Doch de ravage was enorm, zie *illustratie 17*.

Men maakt de balans op

De dag nadien kon men enkel vaststellen dat de volledige telefooninstallatie vernietigd was. Medewerkers van de telefoonmaatschappij uit verschillende andere steden kwamen helpen met opruimen.

Een van de frustraties was dat de overheid al jaren bezig was een nieuwe en ruimere locatie te bouwen in de Jezusstraat, die spottend het "Telefoonhotel" werd genoemd, maar waar om onbekende reden geen schot in de zaak kwam. Reden te over voor de journalisten om in hun pen te kruipen en op een lyrische manier hun gal te spuwen.

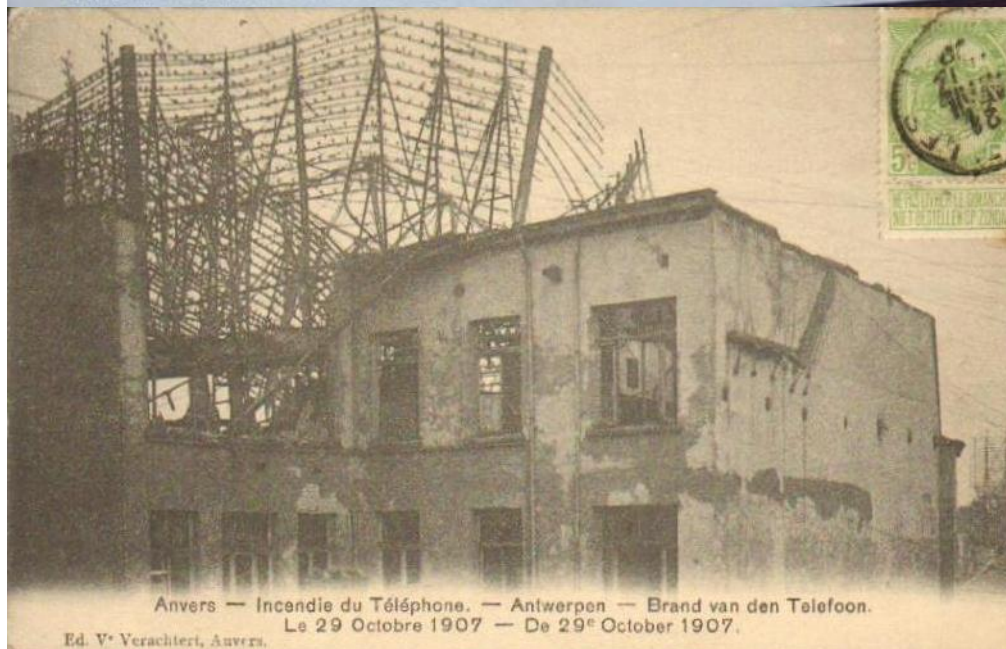
Men realiseerde zich dat de telefoon echt deel was gaan uitmaken van het dagelijks leven, ook al was hij nog maar een 20 a 25 jaar in gebruik, en op één nacht was de installatie compleet verlamd .

Immers 5000 aansluitingen terug in orde brengen, doet men niet op één dag. Onder normale omstandigheden vroeg fabrikant Bell Telephone Manufacturing Company immers 3 maanden levertermijn voor 2500 abonnees.

Ironisch genoeg verschijnt in *De Nieuwe Gazet* van 31 oktober 1907 een advertentie van Leonhard Tietz, waarbij ook gewezen wordt naar het uitgebrande pand (zie *illustratie 9* op pagina 8).



*illustratie 17: Foto's van de uitgebrande telefooncentrale op de Melkmarkt
bron: oude postkaarten*



illustratie 18: Foto's van de uitgebrande telefooncentrale (deel 2)
bron: oude postkaarten



*illustratie 19: Foto's van de uitgebrande telefooncentrale (deel 3)
bron: oude postkaarten*

Zonder Telefoon

Er is nog altijd niemand die, met hoé weinig kans ook op zekerheid, voorspellen kan, wanneer de telefonische gemeenschap te Antwerpen weer hersteld zal wezen. De vier direktoren van het algemeen bestuur der Telefoon, — voor wien 't interessereeren zou : de heeren Roosen, Piérard, Banneux en Gody — zijn gisteren hier geweest, hebben een merkwaardig geleerd gezicht getrokken, toen zij zagen, hoe 't op de Melkmarkt gesteld ligt; en zijn dan, met een zoo mogelijk nog geleerder gezicht, gaan beraadslagen over de maatregelen die thans genomen moeten worden. Natuurlijk dat er veel gepraat, maar niets beslist is. Slechts op één punt zijn de hooge oomes het ééns kunnen worden : n. l. dat zij op dit oogenblik nog volkomen in het duister tasten, en dat het gemakkelijk nog w eken aanloopen kan, alear zij eenig besluit zullen kunnen nemen.

illustratie 20: Ongenoegen in de pers over de brand

Bron: De Nieuwe Gazet, 31 oktober 1907

Men begint met noodmaatregelen:

- In het **beursgebouw** werden 15 telefooncellen ingericht, die continu in gebruik waren.
- In de stad werden **couriers** ingeschakeld om boodschappen van A naar B te brengen, zowel bij de overheid als bij de bedrijven.
- **Brandmeldingen**: per telefoon kon niet meer, het publiek werd eraan herinnerd dat er brandalarmmelding konden gebeuren via “brandseinen” die her en der in de stad stonden opgesteld¹⁸.
- In het beursgebouw werd een eerste tafel geïnstalleerd voor 100 gebruikers, die voor de hulpdiensten werden gereserveerd
- De krant “Le Matin” van 1 november 1907 kon hetvolgende melden:
 - o 1500 abonnees zullen binnen de 3 weken terug aangesloten zijn
 - o al de anderen binnen de twee maanden.

In de krant “La Métropole” van 31 oktober 1907 vinden we een merkwaardige annonce, zie *illustratie 21*. Het telefoonbedrijf **La Telephonie privée**¹⁹, dat

¹⁸ Sommige journalisten dachten dat er weer een “brandwacht” moest worden georganiseerd op de kathedraaltoren, maar door die brandmelders was dat overbodig.

¹⁹ La Telephonie Privée, volgens bijlage 3076 van het staatsblad van 16 september 1896 opgericht “pour object l'établissement de communications téléphoniques, pour service intérieur, dans les hôtels, bureaux, établissements publics, maisons particulières, etc”

installaties bij bedrijven installeerde, bood een alternatieve telefoondienst aan. Of ze daar ook wettelijk in geslaagd zijn, hebben we niet achterhaald.



*illustratie 21: Alternatieve telefoon van een privé maatschappij
Bron: La Métropole, 31 oktober 1907.*

In 1907 zijn er in de USA al werkende automatische telefoonsystemen, en in Engeland is men bezig die te evalueren. Een journalist oppert in **Le Matin** van 2 november 1907 om die technologie meteen al in België in te voeren, zonder het resultaat van die experimenten af te wachten. Dat was iets té voortvarend, want automatische telefonie is in België pas in de jaren 1920 ingevoerd!

Jan Verhelst
Mortsel, 23 januari 2015

Bronnen

Krantenartikels:

- Het Handelsblad van 29/10, 30/10 en 31/10/1907
- De Nieuwe Gazet van 30/10 en 31/10 en 01/11/1907
- Gazet van Antwerpen van 30/10 en 31/10/1907
- Le Matin van 29/10, 30/10 31/10, 01/11 en 02/11/1907
- La Métropole van 29/10, 30/10 en 31/10/1907

Geraadpleegd via de erfgoedbibliotheek Conscience op 23/2/2012

Staatsblad van 16 september 1896

Rapport van de brandweer nr 1907/nr 53 van de hand van kapitein commandant Schepers via het Sint Felixarchief, met dank aan Martijn Smets en Giovanna Visini.

Catalogen

- ATEA catalogoog omstreeks 1900
- BTMC catalogoog omstreeks 1900

Boeken

- **Van der Hertem, Bart** , *“België onder Stoom”*, Leuven University Press, 2004.
- NN, *Bell Telephone Manufacturing Company 1882-1982*, BTMC, 1982.
- **Verhoest P** (e.a), *Telecommunicatie en beleid in België*, 1830-1991, Otto Cramwinkel, Amsterdam, 1991.
- Canada. Parliament. House of Commons, *“Appendix to the Fortieth Volume of the Journals of the House of Commons Dominion of Canada session 1905, part II” Report of the . Select committee on Telephone systems” p 570 e.v. via*
<http://ia700208.us.archive.org/23/items/hcc60190500uoft/>

Langs deze weg dank ik iedereen die van ver of dichtbij geholpen heeft om dit verhaal te schrijven, in het bijzonder mijn collega's van de **“Vrienden van het ATEAmuseum”**, voor hun suggesties en correcties, en mijn zus Greet Verhelst voor het taalkundig nazicht.